

УДК 330.341

О. В. Довгаль,
старший викладач кафедри фінансів і менеджменту,
ПВНЗ "Європейський університет", м. Миколаїв

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ

O. Dovgal,
Lecturer of the department of finance and management European University, Nikolaev

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC SUPPORT OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN THE AGRIFOOD FIELD

У статті обгрунтовано пріоритетні чинники, що зумовлюють особливості розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері, виявлено і сформульовано основні чинники, які перешкоджають розвитку суб'єктів підприємництва у агропродовольчій сфері, так і сприяють їх інноваційно-інвестиційній привабливості, розроблено комплекс організаційно-економічних заходів щодо підтримки розвитку суб'єктів підприємництва у агропродовольчій сфері.

The article justified priority factors affecting properties of entrepreneurship development in agrifood field. Identified and formulated the basic factors as impeding the development of businesses in agrifood field and contribute to their innovation and investment attraction, developed a set of organizational and economic support for the development of businesses in agrifood field in modern conditions.

Ключові слова: підприємництво, інноваційне підприємництво, державне регулювання підприємництва, розвиток підприємництва, організаційно-економічний механізм, інформаційно-правове забезпечення.

Key words: entrepreneurship, innovation entrepreneurship, government regulation of business, business development, organizational and economic mechanism, information and legal support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток суб'єктів підприємницької діяльності є однією з важливих умов поступального розвитку агропродовольчої сфери, нарощування виробництва аграрної продукції, підвищення рівня продовольчої безпеки, підвищення рівня зайнятості і доходів сільського населення, вирішення соціальних проблем сільських територій.

Суб'єкти підприємницької діяльності в агропродовольчій сфері — юридичні і фізичні особи — фермерські господарства, організації споживчої кооперації, індивідуальні підприємці та особисті підсобні господарства здійснюють значний внесок у забезпечення населення продуктами харчування. Вони обробляють значну частину сільськогоспо-

дарських земель і виробляють значні обсяги аграрної продукції країни. Даний сектор сільської економіки відіграє і буде надалі відігравати важливу роль у продовольчому забезпеченні населення країни, формуванні зайнятості і доходів сільського населення, збереженні і розвитку сільських територій, відтворення їх ресурсів та культурних цінностей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Практичні і теоретичні аспекти формування і функціонування підприємництва в агропродовольчій сфері одержали своє досить всебічне висвітлення у цілій низці робіт. Разом з тим, багатоаспектність зазначеної проблеми, динамізм та ва-

ріативність здійснення підприємництва в агропродовольчій сфері вимагають постійного удосконалення науково-методичної бази. Підприємницька діяльність як перспективна сфера економічного розвитку вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами досить довгий період часу. Особливої уваги заслуговують наукові праці таких дослідників, як О.М. Балакірева, С.Б. Кривка, М.Й. Маліка, П.М. Макаренко, І. Пропоки та ін.

Незважаючи на значну наукову опрацьованість проблеми, необхідним є подальше вивчення різноманітних проблем, що виникають в процесі динамічних змін соціально-економічного середовища, яке у значній мірі зумовлює весь процес розвитку підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є висвітлення підходів щодо формування організаційно-економічного забезпечення розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Характерна особливість соціально-економічного становища України полягає у посиленні диспропорцій у рівнях розвитку між окремими регіональними соціально-економічними системами та секторами економіки. Але особливо великий розрив спостерігається між сільськими та міськими територіями, а отже, за "життєвими шансами, які вони можуть забезпечити відповідним категоріям населення" [1].

Варто зазначити, що в сільській місцевості нині проживає третина населення України (або понад 15 млн осіб), з яких майже 60 % перебуває за межею бідності. На селі найбільш гостро виявляються проблеми безробіття та низького рівня життя. Майже 3 млн осіб із 8 млн працездатних не мають стабільного місця роботи і надійних джерел доходів, а ще близько 1 млн найактивніших сільських жителів перебувають на тимчасових заробітках у великих містах України та поза її межами [4].

У свою чергу, це потребує формування організаційно-економічних заходів сприяння розвитку підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері. Результатом реалізації таких заходів має стати поступова трансформація менталітету сільських мешканців у напрямку формування ринково орієнтованої поведінки на основі диверсифікації видів економічної діяльності. Головна ж мета розвитку підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері полягає у забезпеченні соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів з одночасним збереженням сільської ідентичності [2].

У результаті аналізу підприємницького потенціалу агропродовольчої сфери виявлено: вузькість сільського споживчого ринку, низький рівень тех-

нічної оснащеності значної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що зумовлена обмеженістю доступу до високих технологій та нестачею сучасного обладнання; низький рівень сучасної освіти сільських керівників, що зумовлює ухвалення помилкових управлінських рішень; недостатній рівень інформаційного забезпечення бізнес-структур, який не забезпечує оперативної адаптації до вимог місцевих ринків збуту; нерозвинену базу інвестиційного забезпечення підприємства у агропродовольчій сфері; відстале інженерне, транспортне та соціальне інфраструктурне забезпечення аграрного виробництва. На основі проведеного дослідження нами сформульовані чинники стимулюючого та гальмуючого впливу на розвиток підприємництва у агропродовольчій сфері:

1. Чинники гальмуючого впливу: нерозвиненість ринкового інфраструктурного забезпечення; відсутність єдиної системи інформаційного забезпечення і статистичного обліку; низький рівень координаційної підтримки на муніципальному і поселенському рівнях; недосконалість законодавства у сфері підприємництва в цілому; не сформований чіткий механізм передачі у володіння та (або) у користування земельних ділянок, будинків, будівель, споруд, нежитлових приміщень; відсутність дієвих механізмів взаємодії суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва; низький рівень розвитку соціального інфраструктурного забезпечення.

2. Чинники стимулюючого впливу: належний розвиток інфраструктурного забезпечення розвитку підприємництва, створення бізнес-інкубаторів; формування нових підходів і створення необхідних умов для розвитку підприємницького сектора; підвищення ролі громадських організацій у захисті інтересів підприємців; вдосконалення правової бази у сфері підприємництва на рівні регіональних соціально-економічних систем; наявність попиту та пропозиції на ринку землі; розвиток альтернативних джерел фінансового забезпечення (кредитних споживчих кооперативів громадян); досить високий рівень інвестиційної привабливості підприємництва у агропродовольчій сфері.

На сьогодні, пройшовши шлях становлення в нових умовах розвитку ринкової економіки, суб'єкти підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері створили аграрний устрій, який поряд з крупно-товарним виробництвом дозволяє стверджувати про наявність багатокладності в аграрній галузі країни.

При цьому, сектору підприємництва у агропродовольчій сфері притаманні позитивна динаміка і значний потенціал зростання, реалізація якого в даний час забезпечується такими організаційно-економічними заходами: державне регулювання розвитку підприємницької діяльності; саморегулювання і саморозвиток суб'єктів підприємницької діяльності; регулювання агробізнесу з

боку суб'єктів ринкового інфраструктурного забезпечення; регіональне регулювання ефективного функціонування суб'єктів підприємницької діяльності з урахуванням природо-ресурсного забезпечення та інтересів територіальних утворень; регулювання ринку продовольства з боку споживачів і громадських організацій.

Основним завданням державного регулюючого впливу на розвиток підприємництва у агропродовольчій сфері є реалізація соціально-економічної політики держави в сфері виробництва, розподілу і реалізації продовольчих ресурсів у контексті забезпечення належного рівня продовольчої безпеки країни та збереження екологічної рівноваги. Регіональне регулювання ефективного функціонування суб'єктів підприємництва передбачає: оцінку рівня інвестиційної привабливості суб'єктів підприємницької діяльності; розробку цільових регіональних програм розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері з урахуванням природо-ресурсного потенціалу та інтересів території; місцеве фінансово-бюджетне, податкове і цінове регулювання; соціальний захист малозабезпечених верств населення [3].

Регулювання розвитку підприємництва з боку суб'єктів ринкового інфраструктурного забезпечення повинне забезпечувати ринкові умови розвитку підприємницької діяльності, зокрема, формування ринків засобів виробництва та широкого вибору фінансових інструментів для їх придбання, фінансово-кредитну підтримку та інформаційно-консультаційне забезпечення підприємців, страхування ризиків підприємницької діяльності. Саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур у агропродовольчій сфері спрямоване на забезпечення прибуткової їх діяльності та самофінансування, через реалізацію таких заходів, як маркетингові дослідження ринків продовольства, оновлення і розширення асортименту продукції; розробка бізнес-планів; налагодження вертикально-інтегрованих зв'язків між суб'єктами продовольчого ринку; оцінка рівня ризикованості підприємницької діяльності. Мета регулювання ринку продовольства з боку споживачів та громадських організацій полягає у захисті прав споживачів та гарантування безпеки харчових продуктів для їх здоров'я і життя [5].

Основними завданнями, що постають сьогодні перед вітчизняним підприємництвом у агропродовольчій сфері є формування ефективного конкурентного середовища, розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів та послуг, стимулювання інноваційного розвитку, відродження підприємницької ініціативи населення, створення додаткових робочих місць, підвищення рівня зайнятості, зміцнення економіки країни. Невід'ємними складовими сучасного підприємництва є малий та середній бізнес. На нього покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки, підвищення організаційної ефективності використання національних ре-

сурсів. З огляду на це нами розроблено комплекс організаційно-економічних заходів щодо розвитку суб'єктів малих форм господарювання у агропродовольчій сфері за сучасних умов:

1. Організаційні заходи:

— законодавчі: уніфікація норм законодавства щодо розвитку малих та середніх підприємницьких структур, надання пільг з податку на майно споживчим кооперативам, удосконалення земельних відносин;

— інституційні: створення фонду кредитного забезпечення суб'єктів малих і середніх форм господарювання; формування системи державно-приватного партнерства, лізинг; прокат техніки; надання допомоги у формуванні інфраструктурного забезпечення; впорядкування земельних відносин, створення системи інформаційно-консультаційного обслуговування та підготовки кадрів, інтеграція організацій споживчої кооперації і створення єдиного кооперативного сектора суб'єктів малих форм господарювання, формування системи територіально-громадського самоврядування.

2. Економічні заходи: надання грантів фермерам та підприємцям-початківцям, у тому числі на побутове облаштування, встановлення мінімальних закупівельних цін на вироблену продукцію, компенсація споживчим кооперативам витрат на придбання обладнання, субсидування витрат на будівництво сімейних тваринницьких ферм, надання грантів компаніям, на просування інноваційних продуктів, удосконалення заходів митної політики, обмеження зростання тарифів на енергоресурси, субсидії на оформлення земельних ділянок, субсидування процентних ставок за кредитами, субсидії за здану продукцію тваринництва.

Метою пропонованих нами заходів щодо підтримки суб'єктів підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері є розвиток сільськогосподарського та несільськогосподарського підприємництва, збільшення обсягів реалізації продукції, підвищення рівня її конкурентоспроможності, підвищення зайнятості та доходів сільського населення.

На основі окреслених заходів нами запропоновано організаційно-економічний ціле-спрямований механізм підтримки підприємництва у агропродовольчій сфері, який вибудований на загальносистемних принципах цільової спрямованості, структурної збалансованості та ресурсної забезпеченості.

Даний механізм охоплює чотири взаємопов'язані блоки: аналітичний, програмно-цільовий, блок практичної реалізації та підсумковий блок і передбачає пряму участь державних та місцевих органів управління, великого підприємництва, громадських організацій, сільського населення і безпосередньо малих та середніх підприємницьких структур.

Аналітичний блок передбачає аналіз наявної структури підприємництва та його інфраструк-

турного забезпечення, а також можливих вертикальних і горизонтальних зв'язків, на основі яких у майбутньому може бути сформований кластер або обрана найбільш раціональна форма їх об'єднання. Програмно-цільовий блок передбачає вибір стратегії розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері з урахуванням критеріїв ефективності. Підсумковий блок конкретизує цілі і завдання реалізованої політики з урахуванням впливу зовнішніх чинників, визначає умови та фактори їх досягнення.

Вирішення завдань розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері розподілено між державними, регіональними та місцевими програмами та відомствами, що відповідають за їх реалізацію, але при цьому відсутня реальна координація їх виконання на всіх рівнях управління, зокрема районного та поселенського рівнів. У зв'язку з цим ми пропонуємо створити на рівні регіонів дворівневу систему підтримки підприємництва у агропродовольчій сфері, що включає місцеві районні та поселенські центри, які повинні активно взаємодіяти між собою та органами влади.

Підтримка підприємництва на муніципальному рівні спрямована, як правило, на його розвиток відповідно до галузевої структури економіки в сферах, які забезпечують виробництво товарів і надання послуг населенню. При цьому цілеспрямована підтримка повинна забезпечувати формування ланцюжків коопераційних зв'язків між суб'єктами підприємництва у агропродовольчій сфері таким чином, щоб мало місце формування профільних кластерів. Зважаючи на специфіку певних територіальних утворень, необхідно підібрати під зазначену мету форми підтримки підприємництва, а саме — надання пільгової оренди, створення та фінансування бізнес-структур, що надають консультаційні та організаційні послуги. Районні центри підтримки розвитку підприємництва на своєму рівні повинні забезпечити комплексну взаємодію підприємців між собою. При цьому, з органами місцевого самоврядування можуть бути сформовані такі сучасні форми підтримки формування ланцюжків кооперації необхідного типу спеціалізації, як використання концесійних угод, механізмів муніципально-приватного партнерства. Гарантами при кредитних позиках або випуск інвестиційних облігацій можуть виступати не лише районні адміністрації, а і районні або регіональні об'єднання підприємців.

Для підтримки підприємництва на поселенському рівні необхідно ініціювати муніципальними центрами створення віддалених робочих місць, забезпечувати їх інформаційну та організаційну взаємодію з органами місцевого самоврядування та районними об'єднаннями підприємців, надання допомоги у пошуку та наданні виробничих та офісних приміщень, організацію збуту продукції.

Основними напрямками діяльності пропонованої дворівневої системи цілеспрямованої підтримки розвитку підприємництва є:

- комплексне обслуговування суб'єктів підприємництва у агропродовольчій сфері на різних етапах їх створення та функціонування.

- забезпечення взаємодії суб'єктів малого підприємництва з органами місцевого самоврядування в режимі "одного вікна";

- майнова підтримка малого підприємництва у агропродовольчій сфері через надання в оренду офісних, виробничих та складських приміщень, земельних ділянок та обладнання;

- навчання та перепідготовка кадрів;

- активне використання механізмів муніципально-приватного партнерства, надання гарантій адміністрацією області або муніципального утворення під важливі для підвищення цілісності економіки відповідної регіональної соціально-економічної системи або муніципального утворення інвестиційні проекти під інвестиційні облігації або відкриття кредитних ліній.

Основними результатами функціонування дворівневої системи підтримки підприємництва у агропродовольчій сфері має стати не арифметичне збільшення кількості ефективно працюючих бізнес-структур, зростання обсягів реалізованої ними продукції і наданих послуг, підвищення професійного рівня працівників, а формування цільових кластерів, що виробляють конкурентну на зовнішніх ринках продукцію. Крім того, результатом такої цілеспрямованої роботи має також стати збільшення чисельності сільського населення, зайнятого у сфері високотехнологічного малого підприємництва; підвищення частки суб'єктів підприємництва у агропродовольчій сфері, які отримують державну і муніципальну підтримку у формі державно-приватного та муніципально-приватного партнерства; створення єдиного інформаційного простору, що забезпечує доступ малих підприємств до всіх наявних інформаційних ресурсів регіону як об'єднання створюваних на сьогодні єдиних баз інформаційних ресурсів.

Активізація підприємницької діяльності у агропродовольчій сфері сприяє розширенню сфери зайнятості сільського населення, збільшення і стабілізації їх доходів, що може істотно підвищити рівень життя, а це неминує призведе до позитивних змін демографічної ситуації на селі.

У результаті проведених досліджень нами пропонується на районному рівні запровадити кластерну модель розвитку підприємництва, яка включає в себе ключові селоутворюючі підприємства.

Однією з цілей створення кластерної моделі є уповільнення процесу міграції працездатного населення з села до міста, а це можливе лише при забезпеченні належних умов роботи та рівня заробітної плати, порівняно з міськими. При цьому найбільш ефективним заходом є створення і реалізація кластерної моделі інфраструктурного забезпечення села, в якій успішно взаємодіють великі та малі аграрні бізнес-структури, переробні підприємства, малі підприємства, приватні підприємці, підприємства сфери послуг, сільсько-

го туризму та інші.

Ідея проекту полягає у створенні на районно-му рівні цілеспрямованої кластерної моделі сільського населеного пункту з розвинутою інфраструктурою, що є адекватною принципам сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем.

Учасниками інноваційного кластеру є підприємства, які здійснюють господарську діяльність у сільській місцевості, наукові організації, середні професійні та вищі навчальні заклади; фінансова інфраструктура, що охоплює банки, страхові, лізингові, консалтингові, маркетингові компанії; логістична та комунальна інфраструктура (водо-, газо- та енерго-постачальні організації, підприємства транспорту, тощо).

Фінансування створення та розвитку кластера має здійснюватись за рахунок коштів його учасників, а також за підтримки обласного бюджету, тобто державно-приватне інвестування. Крім того, рамках формування моделі інноваційного кластера на районному рівні вважаємо за необхідне організацію діяльності суб'єктів підприємництва в обслуговуючих галузях.

Велике значення в розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері відіграють соціальні інновації. Соціальні інновації в контексті підприємництва у агропродовольчій сфері — це приватні громадянські ініціативи щодо поліпшення сільського життя, що виникають і розвиваються на локальному рівні у сільських громадах і забезпечують мультиплікативний вплив на економічний розвиток громади і території [1].

Соціальні інновації мають бути реалізовані через територіальні органи місцевого самоврядування, шляхом створення сільськогосподарських кооперативів та споживчих товариств діяльність яких спрямована на задоволення соціально-побутових потреб громадян, що мешкають на відповідній території, а їх фінансування яких може здійснюватися, як за рахунок коштів зазначених громадян (пайових внесків), так і на основі договору між органами ТОС і органами місцевого самоврядування з використанням коштів місцевого бюджету.

ВИСНОВКИ

Становлення і розвиток малого підприємництва у агропродовольчій сфері має за основу такі підходи: особлива роль сільського господарства як пріоритетної сфери діяльності у агропродовольчій сфері; раціональне використання природного, демографічного, економічного, ресурсного та історико-культурного потенціалу сільських територій; основними напрямками розвитку підприємництва у агропродовольчій сфері мають стати не лише напрями, де "не працює" велике підприємство, а й моделі цілеспрямовано створюваних кластерів, зорієнтованих забезпечення конкурентоспроможності продукції, у т.ч. на зовнішній ринок; зорієнтованість, з одного боку, на максимальне викорис-

тання місцевих ресурсів, а з іншого — на широкий розвиток "міських" видів діяльності. Перший напрям є більш природним і доступним, а також менш капіталомістким для місцевого населення, проте він не може гарантувати повну зайнятість населення і забезпечувати високі доходи.

Другий напрям, має супроводжуватися розвитком інфраструктури, забезпечувати зайнятість значної частини населення і гарантувати більш високий рівень доходів. При цьому, у якості додаткових видів діяльності мають створюватися єдині технологічні ланцюги з виробництва готових продуктів.

Послідовна реалізація запропонованих заходів сприятиме комплексному розвитку підприємництва та формуванню принципово нових управлінських технологій цілеспрямованого створення кластерів на базі економіки агропродовольчої сфери.

Література:

1. Балакірева О.М. Розвиток підприємництва в Україні: інституційне середовище та громадська думка населення / О. М. Балакірева // Економіка і прогнозування. — 2008. — № 2. — С. 7—23.
2. Бугіль С.Я. Трансформація форм аграрного підприємства: регіональний аспект // Вісн. Львів. держ. аграр. ун-ту: Економіка АПК. — 2003. — № 10. — С. 153—169.
3. Бузовський Є.А. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / Є.А. Бузовський, В.А. Скрипниченко // Економіка АПК. — 2009. — № 1. — С. 55—63.
4. Войтаренко М.Р. Концепція кластерів як шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.Р. Войтаренко // Економіст. — 2000. — №1 — С. 29—31.
5. Крива С.Б. Розвиток малого підприємництва — основа економічної стабільності України / С.Б. Крива // Економіка та держава. — 2010. — № 12. — С. 62—64.

References:

1. Balakirieva, O.M. (2008), "Development of business in Ukraine: the institutional environment and public opinion in the population", Economics and Forecasting, vol. 2, pp. 7—23.
 2. Buhil', S.Ya. (2003), "Transformation of forms of agricultural enterprises: a regional perspective", Visn. L'viv. derzh. ahrar. un-tu: Ekonomika APK, vol. 10, pp. 153—169.
 3. Buzovs'kyj, Ye.A. and Skrypnychenko, V.A. (2009), "Innovation in the development of entrepreneurship in agriculture", The economy of agro-industrial complex, vol. 1, pp. 55—63.
 4. Vojtarenko, M.R. (2000), "The concept of clusters as a way for the revival of production on a regional level", Ekonomist, vol. 1, pp. 29—31.
 5. Kryva, S.V. (2010), "Small businesses — the foundation of economic stability Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 12, pp. 62—64.
- Стаття надійшла до редакції 17.02.2014 р.